

ВІДГУК

офіційного опонента Перепелиці Григорія Миколайовича, доктора політичних наук, професора, професора кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка на дисертацію Пашкова Віктора Олександровича на тему: «Еволюція двосторонніх відносин України та США в умовах постбіполярного міжнародного порядку» подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.004 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

Актуальність теми дисертаційного дослідження В.О. Пашкова обумовлена як потребою в її теоретичній розробці, так і практичною необхідністю комплексного дослідження тематики українсько-американських відносин на сучасному етапі, оскільки рівень наукової розробки в наш час є доволі суперечливим. Незважаючи на великий масив академічних і експертних публікацій на цю тематику критично бракує комплексних праць, які б дозволили сформувати цілісне уявлення щодо еволюції двосторонніх відносин України та США і поглянути на цей процес під новим дослідницьким кутом. Адже, залишається чимало «білих плям» і концептуальних обмежень, які заважають розширити і поглибити розуміння закономірностей еволюції і сутнісних характеристик двосторонніх українсько-американських відносин.

Тож Пашков В.О. обрав за мету виявити особливості становлення, еволюції та перспектив двосторонніх відносин України та США, їхніх характеристик, тенденцій, внутрішніх закономірностей і міжнародного процесу в умовах трансформації постбіполярної системи міжнародних відносин. Для України ця проблема набуває особливого значення у зв'язку з тим, що вона одночасно знаходиться в стані широкомасштабної війни з Росією і просуває свою європейську інтеграцію.

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлена тим, що вона є першим у вітчизняній науці комплексним дослідженням еволюції україно-американських відносин у постбіполярний період, в якій запропоновано і обґрунтовано концепцію патрон-клієнтізму як окремого виду асиметричних відносин, у рамках яких Україна та США співпрацюють для вирішення спільних проблем і реалізації спільних інтересів.

Потреба у застосуванні такого підходу обумовлена також тим, що до цього часу бракує праць, які сприяли б систематизації дослідження україно-американських відносин та його проведення на більш високому теоретичному рівні. Адже як українській так і міжнародний науковий дискурс з цієї тематики перебуває під сильним впливом позитивної риторики стратегічного партнерства, спільних цілей і цінностей. В цьому

сенсі представлена робота значно покриває цю прогалину, досліджуючи і негативні аспекти асиметричних україно-американських відносин.

Таким чином, застосування патрон-клієнтської моделі автором дозволило системно представити динаміку розвитку україно-американських відносин у 1991-2024 рр. як чередування періодів стратегічного партнерства між США та Україною та її імітації і двома глибокими кризами, що також можна вважати суттєвими елементами новизни цієї наукової роботи. В контексті наукової новизни представлена критика не тільки української сторони в кризових ситуаціях, але й достатньо об'єктивно адміністрації Білого дому.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота Пашкова В.О. відзначається обґрунтованістю наукових положень і висновків. Так в дисертації сформульовано низку наукових положень, що належним чином обґрунтовані та є суттєвим внеском в дослідження обраної тематики. Здійснюючи широкий огляд наукових джерел, автор виявив кілька прогалин, які не дають позитивного вирішення поставлених проблем. Зокрема, це брак праць методологічного характеру, які б сприяли систематизації дослідження україно-американських відносин та його переведення на більш високий теоретичний рівень. Незважаючи на те, що у вітчизняному гуманітарному дискурсі існує велика кількість праць політологів та істориків на теми українсько-американських відносин, однак і до тепер ця тематика не знайшла комплексного висвітлення в українській політичній науці. Серед цих багатьох робіт існує неоднозначність і велика суб'єктивність поглядів у визначенні сутності і ключових характеристик українсько-американських відносин.

Поставивши за мету заповнити ці прогалини, автору вдалось відповісти на головне дослідницьке питання. Отже, значним науковим здобутком автора є те, що він виявив та концептуально систематизував вади і прогалини у вивченні українсько-американських відносин у вітчизняній і західній політичній науці, в якій джерельна база розглянута достатньо повно з аналізом не тільки авторів наявних джерел, але й головними акцентами в цих публікаціях (с.52-53 дис.). І головне, охарактеризував дипломатичний і декларативний характер цих відносин. Це має логічне пояснення, оскільки США як глобальний гравець надає Україні другорядне периферійне значення у своїй глобальній політиці. Наукова новизна чітко прописана і цілком відповідає вимогам, що пред'являються до визначення її критеріїв.

Вступ дисертації достатньо змістовний і структурований. Мета, об'єкт і предмет дослідження цілком відповідають темі і є такими, що вирішують поставлені завдання.

Перевагою автора цієї роботи є те, що він глибоко розкрив сутність асиметричних відносин США-Україна, застосувавши патронально-клієнтську модель, у відносинах яких ключовий стратегічний інтерес Сполучених Штатів сконцентровано в її глобальних геополітичних і безпекових сферах, в яких Україна змушена погодитись з позицією клієнта. Відповідно застосування такого підходу являє собою нове слово в українській політичній науці.

Що стосується методологічних засад цього дослідження, то автор починає з опори на ідеологію лібералізму, яка набрала популярності в кінці XX-го століття. Далі автор звернувся до конструктивістської та реалістичної шкіл для обґрунтування концепції патрон-клієнтських відносин. В роботі також представлено застосування системного, структурно-функціонального, історичного та порівняльного підходів, ситуативного та контент-аналізу.

Розділ III, як і попередні розділи дисертації, відзначається системною змістовною наповненістю, в якому прослідковується зміна підходів США щодо України та країн СНД, де Вашингтон почав сповідувати концепцію плюралізму, переслідуючи різні цілі та інтереси, а Україна, за ствердженням автора, була змушена погодитись на статус буферної зони (с. 158 дис.). США ж відносно неї зорієнтувались на проблемі економічних реформ демократизації та боротьби з корупцією.

Центральним регіоном стратегічних інтересів США визначили не Україну, а Центрально-Східну Європу (ЦСЕ). Ще за часів президенства Б. Клінтона ним чітко була визначена інтеграція, а пострадянській простір розглядався як обмежене розширення. Відносно Росії, за справедливим твердженням автора, США зайняли москово-центричну позицію. Тому було чітко окреслено залежність відносин України-США від цієї москово-центричної позиції в рамках американської політики стримування РФ. Отже автором чітко визначені розбіжності в інтересах і цілях України та США і підкріплені переконливою аргументацією (с.349-350 дис.).

Безумовним внеском автора в дослідження обраної проблематики є системний аналіз еволюції асиметричних українсько-американських відносин за патрон-клієнтською моделлю, де він визначає, що вони пройшли непростий та суперечливий шлях у своєму розвитку і на сучасному етапі являють собою складну систему асиметричних взаємовпливів і багатоаспектної співпраці держав із різними можливостями та геополітичною вагою. Розглядаючи цю еволюцію під таким кутом, автор переконливо доводить, що цей процес відбувався за нелінійною висхідною траєкторією та пройшов декілька етапів: обмежений патронат (1995-2013 рр. з двома

фазами імітації), повноцінний патронат (2014-2021 рр. з фазою імітації з 2017 р.) та посилений патронат (з 2022 р.).

Така еволюція, за висновками автора, складається з двох кризових ситуацій 2002-2004 рр і 2011–2014 рр. у двосторонніх відносинах за часів президентства Л. Кучми і В. Януковича та періодів підйому між ними. При цьому дається глибокий аналіз причин виникнення таких кризових ситуацій, які були не лише результатом дій української влади, а й серйозних стратегічних прорахунків Вашингтону у політиці щодо України та на пострадянському просторі (с. 394 дис.).

Іншим важливим здобутком цього дослідження є визначення 5 етапів розвитку українсько-американських відносин в період президентства Джо Байдена в умовах російсько-української війни, серед яких: стратегічна розгубленість, ставка на відбиття російської агресії та стратегічну поразку Путіна, спроба розвинути успіх України, спроба заморозити війну, криза лідерства та стратегічна невизначеність США в умовах політичного паралічу Джо Байдена. В аналізі цих відносин дана змістовна і об'єктивна оцінка перебігу подій та стратегій сторін. Таким чином за визначенням автора, Вашингтон як і раніше більше переймався управлінням ескалацією ніж забезпеченням перемоги України [с. 347].

У підсумку, як зазначає автор, розвиток патрон-клієнтизму з точки зору зовнішньополітичного стратегування, клієнтські відносини між державами є інструментальною стратегією, яка відповідає геостратегічним і військовим інтересам обох країн-учасників, але в якій прихильність і взаємність відіграють ключову роль у їхньому зв'язуванні. Взаємна залежність між сторонами полягає в тому, що більш слабка держава відчуває потребу у заступництві з боку могутньої держави, а для останньої надання підтримки державам-клієнтам має суттєве значення для посилення її геополітичного впливу. [с. 390-391 дис.].

Вагомим науковим результатом цього дисертаційного дослідження є визначення трьох головних чинників, які формують динаміку, спрямованість та перспективу розвитку асиметричних українсько-американських відносин, яким за висновками автора є: дотримання Україною клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації та стримування геополітичного впливу Росії; російський чинник як результат циклічної зміни збереження та протистояння США і Росії, що безпосередньо відображається на інтенсивності та наповненні українсько-американських відносин. І третім ключовим чинником є прихильність українського керівництва курсу на демократизацію та глибоке реформування державної системи України.

І під кінець фінальним позитивним актом, що становить честь представлений роботі є змістовний аналіз основних вузлів суперечностей між Україною та США в умовах російсько-української війни, серед який автор виділяє на підставі дослідження основних протиріч між Україною та США, які сконцентрувалися навколо п'яти ключових питань: розуміння перемоги України, її повоєнні кордони, переговори з В. Путіним, перспективи членства України в НАТО і гарантії безпеки.

Як справедливо зазначає автор: «У загальних рисах розбіжності між партнерами в їхніх цілях у війні полягали в тому, що американська позиція «підтримувати Україну в її боротьбі з російською агресією стільки, скільки буде потрібно» не означала підтримувати її до повної перемоги. Відданість США досягненню справедливого та сталого миру в Україні, за якого вона залишається незалежною, демократичною і процвітаючою країною, не означала підтримки повного відновлення її територіальної цілісності» [с. 351 дис.]. Американські урядовці уникали слова «перемога», замінюючи його на «забезпечення кращої позиції за столом переговорів». При чому це не означало підтримки повного відновлення територіальної цілісності України. Через розмитість такого бачення американська сторона не змогла сформулювати параметри переговорного врегулювання. Тому одним з головних завдань США було намагання допомогти Україні зайняти якомога сильнішу позицію на будь-яких майбутніх переговорах.

Щодо перспектив членства в НАТО, США не надавали чітких перспектив Україні і намагалися це відкласти на невизначену перспективу під приводом за заявою Джо Байдена, що «Україна не готова до цього». Ключові західні країни виявились не готові надати Україні гарантії безпеки, а обмежувались лише політичними зобов'язаннями щодо фінансування та постачання озброєннями, які не мали юридичної сили.

Високо оцінюючи результати дисертаційного дослідження Пашкова В.О., а також його теоретичну і практичну значимість, залишилися деякі аспекти, на які варто було би звернути увагу. При огляді та використанні методологічної бази було би варто більш детально зупинитися на застосуванні неоліберального аналізу щодо можливостей м'якої сили та участі в альянсах в українсько-американських відносинах, використовуючи такі конструктивістські постулати як ідентичність. Адже за своєю сутнісною ознакою російсько-українська війна є конфліктом державної та національної ідентичності, що безумовно відображається на українсько-американських відносинах. В неореалістичному підході більшої уваги заслуговує звернення до теорії балансу сили та структурного реалізму, зокрема, щодо ролі балансу сили у війні та зміні міжнародного

порядку в боротьбі за глобальне домінування в трикутнику США-КН-РФ, що також позначається на українсько-американських відносинах.

Інше дискусійне твердження полягає в тому, що Україна обрала статус жертви агресії після захоплення Криму Росією, «що значно посилює її геополітичну суб'єктність». (с. 6 дис.). Скоріше навпаки, Україна значно посилує свою суб'єктність жорстким спротивом агресору.

Також сумнівним є твердження, що Джо Байден в період 2022-2025 рр. робив ставку на нанесення стратегічної поразки Росії. Але США не прагнули до повної поразки Росії. Вони прагнули послабити Росію, щоб змусити її приєднатися до стримування експансії Китаю (с. 8 дис.). То була контрольована допомога Україні, щоб вона не прогала.

Тому політика США носила не обережну, а обмежену допомогу (с. 8). У висновках дисертації про те, що «стратегічні цілі адміністрації Джо Байдена відносно України були підпорядковані максимальному економічному та військовому послабленню Росії», але на жаль немає мови про стримування Китаю. Там же зазначено, що США допомагаючи Україні в боротьбі з російською агресією, таким чином легалізували свій статус лідера та гаранта існуючого міжнародного порядку. Але на жаль цього не сталося. Вони продемонстрували свою слабкість і усунення від лідерства та гаранта міжнародного порядку. Від так, як справедливо зазначає автор, «адміністрація Джо Байдена не мала чіткої стратегії та була інертною» (с. 325). Максимум на що вона відважилась, так це влаштувати на території західної України «афганський сценарій» ведення партизанських дій, надавши для цього стрілецьке оборонне озброєння для стримування бойових дій в межах кордонів України. Тож протягом війни стратегія Вашингтона є нерішучою, стриманою та повільною.

Повертаючись до авторського визначення міжнародних асиметричних патрон-клієнтських відносин було чітко вказано на особливості цих відносин, але в той же час не вказані особливості самих асиметричних відносин самої асиметрії, ключовими ознаками яких є нерівноправність, диспаритет, дисбаланс.

Подібна тенденція відносин США щодо України прослідковувалась і під час президентства Трампа. Було би цікаво порівняти його стратегію зі стратегією Джо Байдена. Для цього важливо визначити одним із завдань дисертаційного дослідження стратегію Дональда Трампа щодо російсько-української війни та України в ній.

Окремі розділи дисертації присвячені висвітленню еволюції патрон-клієнтських відносин. Особлива увага приділена їх кризовим періодам та причинам їх утворення. З цього приводу є також декілька побажань. В основному переважною мірою автор

зосереджується на проблемах з боку України. Однією із таких причин вважається те, що Л. Кучма проводив імітацію реформ в Україні, тому комунізм отримав поразку, але при цьому демократія не перемогла. Але фундаментальна проблема між США та Україною полягала в тому, що Л. Кучма в цей пізній період президентського правління будував авторитарний режим в Україні за прикладом пострадянських режимів в країнах СНД.

Як зазначається на сторінці 195, «відправлення українських військ» сприяло покращенню ставлення до Кучми на Заході і створило тривалий позитивний ефект. Але на правду, такого тривалого ефекту не сталося. 28-29 червня 2004 року Л. Кучму не запросили на саміт НАТО в Стамбулі, після чого почався відкат української зовнішньої політики до Росії.

Прихід же помаранчевих сил до влади в Україні також не повернув на союзницькі відносини, як зазначає автор (с. 185). З іншого боку притаманність біполярного мислення президента США Дж. Буша-старшого та його наступників до України, як до слабого партнера, притаманна американському політичному класу до сьогодення. Саме тому Україна сприймається як загроза до цього часу.

До інших складних проблем відносин між Україною та США варто віднести ядерне роззброєння України та перспективу членства в НАТО. Як цілком об'єктивно зазначається в дослідженні, Леонід Кравчук обрав стратегію торгу з США за повне ядерне роззброєння України. Проте немає згадки про дві позиції в українському парламенті про збереження ядерної зброї у власності України. Одна з них – залишити адміністративне управління за Україною, а оперативне управління залишатиметься за Росією. Такої думки дотримувалась частина генералітету в російській армії. Умови для цього були. В міністерстві оборони України функціонував Центр адміністративного управління стратегічних ядерних сил (ЦАУСЯС). Цієї ідеї дотримувалась і частина депутатів ВРУ, зокрема. Ю.І. Костенко, С.І. Хмара та інші. Ідея полягала в обміні ядерного роззброєння України на її членство в НАТО. В цьому сенсі в дослідженні недостатня увага приділена саме цій історії в українському парламенті, адже саме він застерігав про ризики національної безпеки від ядерного роззброєння (Закон України про приєднання до Договору від 16 листопада 1994 р. №248/94) та постанова від 18 листопада 1993 про ратифікацію Договору СТАРТ.

Як відомо, Бухарестський саміт (2008) скасував для України вимогу виконання ПДЧ на цьому шляху щодо членства, замінивши його на Річну національну програму (РНП), позбавивши її будь-яких реальних шляхів до членства в Альянсі, а потім на цих же самітах заявляють, що Україна не відповідає встановленим вимогам до кандидата на

вступ до Альянсу (с. 359). Так тоді виникає питання: а що собою ці вимоги являють в умовах широкомасштабної війни, коли саме НАТО до неї не готово? Що ж до сучасних гарантій безпеки, підписаних західними партнерами для України, то вони не мають юридичної сили і спрямовані на підтримання самооборони України.

Інше питання позначене у висновках дослідження стверджує, що вирішальну роль в створенні патрон-клієнтських відносин між Україною та США відіграло розширення НАТО на Схід, оскільки перекреслило створення оборонного союзу країн ЦСЄ та сприяло утворенню Російського Ташкентського пакту. Але це не зовсім так, оскільки останній був створений в 1992 році, а розширення НАТО почалося 1999 р. Основною причиною такого процесу став вакуум безпеки в Європі після розвалу біполярної архітектури безпеки. Отже патронат США щодо України мав стримати геополітичні амбіції Росії щодо неї та в регіоні в цілому (с. 393), але на жаль так і не став.

У висновках стверджується: «Оскільки США були гарантом міжнародного порядку, то апелювання до фрейму «жертва» важливо саме в українсько-американських відносинах ніж у відносинах Україна – ЄС» (с. 397). А чому тільки комплекс жертви, а не форпост і стратегічний ешелон оборони Європи?

Щодо розвитку перспектив патрон-клієнтських відносин і практичних рекомендацій, то вони викладені занадто стисло і коротко. Головне не вказано, який із трьох представлених сценаріїв може бути найбільш вірогідним.

Найважливіші одержані результати. Отримані результати становлять теоретико-методологічну основу аналізу політичних проблем міжнародних політичних систем і глобального розвитку. Основою дослідження є припущення про те, що США та Україна в рамках двосторонньої взаємодії дотримуються рольової поведінки, очікувань і логіки моделі «патрон-клієнт», що стало результатом неспівставної різниці ресурсів та геополітичного впливу держав і породжує асиметрію у відносинах. Отже, дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою здобувача.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що йому належить постановка та вирішення гіпотези, дослідницьких завдань і розробка теоретичних аспектів визначеної проблеми. Подані в дисертації наукові результати та практичні рекомендації отримані здобувачем самостійно. Основні положення та висновки розроблені безпосередньо автором на базі вивчення широкого й водночас репрезентативного кола зарубіжних і вітчизняних джерел.

Практичне значення отриманих результатів полягає у поглибленні знань щодо особливостей і концептуальних рамок політики США щодо України, а також розуміння

складної динаміки асиметричних стратегічних відносин, які склалися між країнами. Сформульовані в дисертаційній роботі основні положення та висновки можуть бути використані відповідними підрозділами Міністерства закордонних справ України та Офісу Президента України при розробці стратегії та ініціатив із розвитку відносин зі Сполученими Штатами Америки.

Викладені в дисертаційному дослідженні теоретичні аспекти міждержавного патрон-клієнтелізму можуть бути використані як для подальшої розробки наукових засад вивчення асиметричних двосторонніх партнерств між великими та менш впливовими державами, так і у прикладних дослідженнях.

Матеріали та результати дослідження також можуть бути використані у навчальному процесі ЗВО під час підготовки навчально-методичних комплексів, навчальних посібників і спецкурсів із зовнішньої політики України, геостратегії та геополітики, аналізу та прогнозування зовнішньої політики, основ дипломатії для забезпечення професійної підготовки фахівців за спеціальностями «Міжнародні відносини» та «Політологія». Дотримано вимог академічної доброчесності; усі запозичення та результати спільних робіт мають відповідні посилання.

Висновок. На підставі вище викладеного можна стверджувати, що дисертаційна робота Пашкова Віктора Олександровича на тему: «Еволюція двосторонніх відносин України та США в умовах постбіполярного міжнародного порядку» подана на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку, виконана на актуальну тему, є самостійною і завершеною роботою, що відповідає вимогам "Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук", затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 502 від 19 травня 2023 р.), а її автор Пашков Віктор Олександрович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку.

Офіційний опонент

професор, доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Перепелиця Г.М.

20 серпня 2026 р.

Засвідчую
підпису Г.М.
Перепелиці
з науково-
методичної роботи
(на тему: «Еволюція двосторонніх відносин України та США в умовах постбіполярного міжнародного порядку»)

